

DIANA STOLAC: RIJEČKI FILOLOŠKI PORRETI 2

Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2022., 180 str.

Kada je 2006. godine Diana Stolac objavila knjigu *Riječki filološki portreti* kao rezultat svojega dotadašnjeg proučavanja riječke filološke povijesti u 19. stoljeću, a kao dug gradu koji joj je, rođenjem Zagrepčanki, dvadesetak godina prije postao novi dom, ideju je o njezinu nastavku za desetak – petnaestak godina bila već oblikovala. Planirano, učinjeno. Pred kraj 2022. godine, kao 8. knjiga Biblioteke časopisa *Fluminensia*, objavljena je pod uredništvom izv. prof. dr. sc. Ines Srdoč-Konestre knjiga Diane Stolac *Riječki filološki portreti 2*, koja, u načelu, i u koncepcijskom i u metodološkom smislu slijedi autoričinu prvotnu zamisao, a u kronološkome se pogledu s 19. širi i na 20. stoljeće.

Podsjetimo samo ukratko. Prvi *Riječki filološki portreti*, nakon uvodnoga pregleda filoloških tema i dilema u 19. stoljeću i prikaza riječkoga filološkoga kruga toga doba s filološkoga i kulturološkoga aspekta, sadrže zasebne portrete nekoliko pojedinaca – filologa koji su rodom ili djelovanjem bili vezani uz Rijeku i njezinu okolicu tijekom toga za hrvatsku jezičnu povijest i standardizacijske procese posebice važnoga razdoblja. Nakon najvažnijega među njima – osnivača i predvodnika riječke filološke škole Frana Kurelca, filološki su portretirani: Vinko Pacel, Ivan Dežman, Fran Pilepić, Jakov Antun Mikoč i Božo Babić.

Riječki filološki portreti 2, koje ovdje predstavljamo, nakon uvodnih tekstova o filološkim strujanjima u Rijeci u 19. stoljeću i riječkoj filološkoj školi nastavljaju portretiranje Frana Kurelca i njegova sljedbenika Ivana Dežmana, donose filološke portrete pripadnika drugih filoloških koncepcija u 19. stoljeću koji su na različite načine bili vezani uz Rijeku (Šime Starčević, Adolfo Veber Tkalčević, Šime Ljubić) te ulaze u 20. stoljeće portretiranjem filologa (Ljudevit Jonke, Iva Lukežić, Marija Turk) i ustanova (Filozofski fakultet u Rijeci) koji su obilježili kroatistička filološka istraživanja u Rijeci u tom razdoblju. Riječ je, kako je navedeno u Uredničkoj napomeni na kraju knjige, o jedanaest radova od kojih je devet prije objavljeno u različitim znanstvenim časopisima i zbornicima, a za ovu su knjigu manje ili znatno prerađeni, te o dva rada napisana za ovu knjigu.

Krenimo redom.

Prvi tekst *Filološka strujanja u Rijeci u 19. stoljeću*, kao što je već rečeno, daje pregled filološkoga rada u Rijeci u 19. stoljeću i filologa koji su rođenjem ili djelovanjem vezani uz taj grad, a njihov je rad vezan uz riječku filološku školu, ali i druge hrvatske književnojezične koncepcije toga doba, zagrebačku i zadarsku filološku školu te hrvatsku vukovsku pred kraj stoljeća. Neovisno o razlikama među njima, autorica ih smatra „pripadnicima riječkoga hrvatskoga filološkog kruga jer su svi bili dio traženja najboljih putova u standardizaciji hrvatskoga jezika“ i zaključuje da su u Rijeci napisane „ponajbolje stranice tih filoloških traganja“ (str. 23).

U taj krug, počevši s Josipom Završnikom, reformatorom latinice i pretečom ilirizma, uključuje i više privremenih stanovnika Rijeke, primjerice Antuna Mihanovića, Antu Starčevića, Augusta Harambašića i Eugena Kumičića, Đuru Augustinovića te niz nastavnika i učenika riječke gimnazije koji su ostavili traga u hrvatskoj filološkoj i kulturnoj povijesti (Antuna Mažuranića, Ivana Mažuranića, Frana Kurelca, Ivana Fiamina, Vinka Pacela, Šimu Ljubića, Janeza Trdinu, Antuna Paska Kazalija, Ivana Črnčića, Adolfa Vebera Tkalčevića, Franju Račkoga, Marijana Derenčina, Eugena Kumičića, Rikarda Katalinića, Ivana Dežmana, Budu Budisavljevića, pomorske leksikografe Jakova Antuna Mikoča i Božu Babića itd.), a filološku povijest Rijeke iščitava i kroz djelatnost *Narodne čitaonice riječke* te riječkih i sušačkih tiskara u 19. stoljeću.

Sljedećim tekstom, *Riječka filološka škola*, autorica nastavlja i zaokružuje u prethodnoj knjizi započeto ocrtavanje te hrvatske književnojezične koncepcije. Promatra tu školu u odnosu na ostale hrvatske filološke škole 19. stoljeća podsjećajući na njihove glavne predstavnike te postavke i teme oko kojih su se sukobljavale. Ni ovom prigodom autorica ne propušta kao pouku i uzor suvremenoj intelektualnoj, i svakoj drugoj, komunikaciji istaknuti da su 19-stoljetne filološke rasprave uvijek „ostajale u kulturnim, uljudnim okvirima, uvijek usmjerene meritumu problema, *ad rem*, nikada ne napadajući na osobnoj razini onoga s drugačijim mišljenjem, *ad hominem*“ (str. 27). Iz toga i danas valja učiti.

Autorica i u ovoj knjizi detaljnije razmatra književnojezičnu koncepciju Frana Kurelca. Na tragu novijih istraživanja te koncepcije, posebice Marije Turk (1996.), zaključuje da ona „nije arhaična nego je bliža trodijalekatskoj koncepciji hibridnoga književnog jezika“ (str. 31) te da se može govoriti o pravoj i nepravoj arhaičnosti u Kurelčevu jeziku, što detaljno razrađuje i potkrepljuje primjerima, pa je primjerice nulti morfem u genitivu množine imenica neprava arhaičnost, a uporaba crkvenoslavenskih nastavaka ili npr. uporaba dvojine prava arhaič-

nost. Autorica zaključuje da je Fran Kurelac „nastojao čuvati vrijednosti koje je smatrao važnima za hrvatski jezik kao jezik višestoljetne pismenosti, ne jezik na početcima sandardizacije“ (str. 33). Nakon gramatičkih pitanja osvrće se i na polemike među filološkim školama vezane uz leksikološka pitanja, koje je često pokretao upravo Fran Kurelac, a na njih odgovarao Adolfo Veber Tkalčević, te na rad na strukovnom nazivlju. Na kraju svoju pažnju posvećuje i ostalim pripadnicima/sljedbenicima riječke filološke škole – Kurelčevu učeniku i autoru prvoga hrvatskoga rječnika medicinskoga nazivlja Ivanu Dežmanu te Kurelčevu kolegi nastavniku iz riječke gimnazije Vinku Pacelu, koji su s vremenom odustali od Kurelčevih ideja i prihvatili načela zagrebačke filološke škole. Svoj prikaz riječke filološke škole autorica zaključuje ocjenom da, „premda filološka škola bez vidljivoga, opipljivoga utjecaja na budućnost hrvatskoga jezika, riječka je filološka škola obavila velik i važan posao u hrvatskoj jezičnoj standardizaciji“ (str. 39).

Sljedi *Još jedan pogled na Frana Kurelca*, tekst koji se temelji na autoričnim daljnjim istraživanjima jezika Frana Kurelca te sadrži nove poglede na njegov jezik i revalorizaciju njegove književnojezične koncepcije. Nakon podsjećanja na osnovne podatke iz Kurelčeva životopisa i sažetoga osvrta na ostale književnojezične koncepcije 19. stoljeća, autorica daje pregled dosadašnjih istraživanja Kurelčeve književnojezične koncepcije te ih dopunjuje potvrdama iz širega korpusa koji je činilo deset autorskih tekstova Frana Kurelca objavljenih 1860. – 1873. godine. Te se potvrde odnose na pravu i nepravu arhaičnost u imenskom i glagolskom sustavu i revitalizaciju dvojine te na još neke slovopisne, pravopisne, gramatičke i leksičke značajke Kurelčeva jezika (npr. uporaba rogatoga *e* za *jat*, morfonološki pravopis; uporaba i deklinacija zamjenice *ča*, zamjenice *vas*, glagolska rekcija, glagol na kraju rečenice; alternative barbarizmima). Autorica zaključuje da bez teorijskojezičnoga pomaka u poimanju hrvatskoga jezika kao sustava širega od standardnoga jezika nije moguće razumjeti Kurelčevu književnojezičnu koncepciju. A ona se, i ovdje ističe autorica, temelji na višestoljetnoj hrvatskoj jezičnoj tradiciji kao temelju za standardizaciju hrvatskoga jezika u drugoj polovici 19. stoljeća. Nakraju ističe da je u Kurelčevu jezičnome promišljanju „svoje mjesto imalo i kratko, ali izuzetno važno razdoblje njegova boravka u Rijeci (str. 63).

Knjiga sadrži i još jedan autoričin pogled na Kurelčeva sljedbenika Ivana Dežmana. I dok je u prvoj knjizi predstavila Dežmanov leksikografski rad na stvaranju hrvatskoga medicinskoga nazivlja, u čemu je i njegov najveći doprinos standardizaciji hrvatskoga jezika, u ovoj knjizi prikazuje i njegove druge filološke prinose, a detaljnije se zadržava na njegovu libretu *Ban Leget*, objavljenu

1872. godine u Zagrebu, po kojemu je iste godine Ivan pl. Zajc skladao istoimenu operu, pristupajući tekstu toga libreta kao izvoru za jezikoslovna istraživanja. Analizirajući jezične značajke toga teksta, utvrđuje da su na svim jezičnim razinama provedena odstupanja od jezične norme i izbor jezičnih sredstava ovisio je o potrebama stiha te zakonitostima ritma i pjevanoga teksta, što potvrđuje primjerima iz teksta. Zaključuje da je Ivan Dežman „pronašao u jezičnom bogatstvu upravo one činjenice koje omogućuju dramski stih i pjevani oblik“ te zaključuje da je većina tih odstupanja od književnojezične norme „stilski opravdana i u književno-umjetničkome stilu književnoga jezika prihvatljiva“ (str. 71).

Pod naslovom *Rijeka – plodno tlo za različite filološke koncepcije* autorica prikazuje djelovanje trojice filologa neposredno ili posredno vezanih uz Rijeku – Šime Starčevića, Adolfa Vebera Tkalčevića i Šime Ljubića – sljedbenika drugih filoloških koncepcija/škola. Tako Ličanin Šime Starčević, svećenik i jezikoslovac, autor *Nove ričoslovice iliričke* (1812.), prve gramatike hrvatskoga jezika na hrvatskom jeziku i prvoga opisa četveroakcenatskoga sustava hrvatske akcentuacije, nije prihvatao ilirsku književnojezičnu koncepciju ni ilirski pravopis, odnosno koncepciju zagrebačke filološke škole, nego je pisao ikavicom i dopreporodnim slavonskim slovopisom. Autorica ga uključuje u riječku filološku povijest jer je u riječkoj tiskari Karletzky objavio svoja dva djela vjerske tematike (*Katoličansko pitalo* 1849., *Razmišljanje sedam žalosti Blažene Dvice Marije koje se čini na gori Kalvariji u Karlobagu* 1855.). Oba su pisana ikavicom i slavonskim dopreporodnim slovopisom, za razliku od drugih izdanja tiskanih u toj tiskari u to vrijeme, koja u načelu slijede koncepciju zagrebačke filološke škole. Čini se da tako jezično oblikovana djela izvan Rijeke nije mogao objaviti. Nakon pregleda života i djela Šime Starčevića autorica promatra odabrane slovopisne, pravopisne i gramatičke značajke tih dvaju riječkih izdanja u kontekstu dosadašnjih istraživanja jezika tih djela potvrđujući Starčevićovu književnojezičnu samosvojnost i „fleksibilnost“ riječke tiskarske i izdavačke prakse u 19. stoljeću.

Adolfa Vebera Tkalčevića, rođenjem Bakranina, a učenika riječke gimnazije i glavnoga predstavnika zagrebačke filološke škole, koji je, premda je bio glavni oponent Kurelčevim jezikoslovnim gledištima, ljudski podupirao Kurelca te mu napisao prvi životopis i održao posmrtni govor na pokopu, Diana Stolac u ovoj knjizi predstavlja kao autora prve sintakse hrvatskoga jezika izdvojene u zasebnu knjigu. Nakon pregleda prethodnih gramatičarskih opisa hrvatskoga jezika, posebice sintakse, autorica predstavlja Veberovu *Skladnju ilirskoga jezika za srednja učilišta* 1859. i tri njezina dijela: *skladnju slaganja*, *skladnju djelovanja* i *skladnju poredanja*. Zaključno ističe da su Veberovi jezikoslovni stavovi obilježili drugu

polovicu 19. stoljeća u cijeloj tadašnjoj Hrvatskoj, te su „stvorili temelje za suvremeni gramatički opis hrvatskoga jezika, napose na sintaktičkoj razini“ (str. 101).

U tekstu *Riječke godine Šime Ljubića* u središtu je pozornosti nekoliko godina Ljubićeva života koje je proveo u Rijeci kao nastavnik u hrvatskoj gimnaziji (1863. – 1867.). Taj dio njegova života autorica prikazuje i kroz njegovu korespondenciju, posebice s Franjom Račkim. U to je vrijeme Šime Ljubić postao i pravim (redovitim) članom JAZU, kao jedan od njezinih prvih šesnaest članova. Tada je, uz ostalo, ističe autorica, napisao i u tiskari Emidija Mohovića u Rijeci objavio svoje najvažnije djelo – knjigu *Ogledalo književne povijesti jugoslavenske na područje mladeži* 1864., a 1869. i njezin drugi svezak (s analizom političke povijesti), prvo djelo takve vrste u povijesti hrvatske književnosti. Knjiga je to, kako ističe autorica, koja je „uzburkala tadašnje hrvatske izdavačke i šire kulturne vode“ (str. 110) te detaljnije opisuje tiskarske i izdavačke okolnosti njezina objavljivanja, pa i zabranu, zaključujući da „riječko razdoblje Ljubićeva života nikako nije bilo samo prolazna epizoda“ (str. 114).

Portretiranje filologa koji su obilježili 20. stoljeće u Rijeci autorica započinje od Ljudevita Jonkea, jednoga od najvećih hrvatskih filologa 20. stoljeća, koji je 1933. – 1940. bio nastavnik hrvatskoga jezika, ponekad i povijesti te latinskoga, u gimnaziji u Sušaku. U to je vrijeme dovršio i prijevod dvaju romana s češkoga na hrvatski (*Čudnovato prijateljstvo glumca Jeseniusa* Ivana Olbrachta i *Bijeg u Budim* Vladislava Vančure). Autorica prikazuje taj njegov rad u sušačkoj gimnaziji na temelju uvida u godišnja školska izvješća, a posebice izdvaja teme sastavaka iz hrvatskoga jezika koje je zadavao svojim učenicima.

Novija riječka filološka istraživanja, ona od druge polovice 20. stoljeća naovamo, predstavljena su u zadnjem poglavlju knjige naslovljenu *Kraj 20. stoljeća i nova filološka istraživanja*. Ta su istraživanja ponajprije vezana uz kroatistiku na riječkome Sveučilištu, odnosno uza znanstveni i nastavni rad na proučavanju i poučavanju hrvatskoga jezika i književnosti na tome sveučilištu, od Pedagoške akademije preko Pedagoškoga do Filozofskoga fakulteta i Odsjeka za filologiju/kroatistiku unutar njih. Diana Stolac, i sama od 1982. do odlaska u mirovinu 2021. profesorica toga fakulteta, od 2011. kao redovita profesorica u trajnom zvanju, predstavlja povijest filoloških istraživanja i filoloških studija u okviru riječkoga Sveučilišta podsjećajući pritom na niz velikana hrvatske filologije koji su pomogli razvoju studija hrvatskoga jezika i riječke kroatistike (Stjepan Damjanović, Eduard Hercigonja, Milan Moguš, Josip Silić, Josip Vončina, Miroslav Šicel i drugi), daje opći pregled znanstvenoga i stručnoga rada riječke kroatistike kroza znanstveni časopis *Fluminensia*, organiziranje

međunarodnih znanstvenih konferencija *Riječki filološki dani* i pripadajućih zbornika radova, poslijediplomski studij iz povijesti i dijalektologije hrvatskoga jezika te znanstvene projekte od kojih su neki i sada u tijeku. I dok je Rijeka 19. stoljeća poznata po Kurelčevoj *riječkoj filološkoj školi*, autorica zaključuje da je 20. i 21. stoljeće obilježeno sinkronijskim i dijakronijskim istraživanjima hrvatskoga jezika i književnosti filologa s riječke kroatistike koja su „vrijedno vrelo filoloških spoznaja“ (str. 128), dodajmo – i u nacionalnim i u međunarodnim razmjerima.

To zadnje poglavlje knjige zaključuju filološki portreti dviju doajenki riječke kroatistike: dijalektologinje i povjesničarke jezika prof. emerite Ive Lukežić i teoretičarke jezika prof. dr. sc. Marije Turk, red. prof. u trajnom zvanju. Autorica predstavlja znanstveni i nastavnički rad obiju znanstvenica iskazujući im i na taj način priznanje i zahvalnost za nemjerljiv doprinos proučavanjima i poučavanjima hrvatskoga jezika te razvoju riječke kroatistike. Pritom filološko portretiranje prof. emerite Ive Lukežić autorica temelji na analizi argumentacijskoga diskursa i znanstvenoga stila njezinih znanstvenih knjiga te znanstvenih i stručnih članaka, a filološko portretiranje prof. dr. sc. Marije Turk temelji na detaljnu pregledu njezina bogatoga znanstvenoga, nastavnoga te stručnoga i organizacijskoga rada, s naglaskom na znanstvenom radu na obradi različitih pitanja iz suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika, proučavanju čakavštine otoka Krka te iz teorije i prakse lingvistike jezičnih dodira.

I nakraju još nekoliko informacija o knjizi.

Knjiga sadrži radove Diane Stolac nastale od 1990-ih godina do 2021., što svjedoči o kontinuitetu autoričina bavljenja riječkim filološkim temama, koje su, uz ostale teme koje proučava, njezina trajna preokupacija. Okupljeni u jednom izdanju ti radovi čine zaokruženu cjelinu koja zajedno s prvom knjigom omogućuje cjelovito uočavanje i sagledavanje riječke filološke povijesti 19. stoljeća te početak razmatranja riječke kroatistike u 20. i 21. stoljeću. Istaknimo i da je knjiga rezultat istraživanja na znanstvenim projektima Sveučilišta u Rijeci *Hrvatska pisana baština od 17. do 19. stoljeća* i *Hrvatska pisana baština od 18. do 20. stoljeća*, a dijelom i u okviru projekta *Rijeka – Europska prijestolnica kulture 2020 – 27 susjedstava, susjedstvo Kampus*, odnosno projekta *Riječka pisana baština u 19. stoljeću*.

Knjiga je namijenjena znanstvenicima, nastavnicima i studentima, ali i širem krugu čitatelja, stoga je pisana stilom koji je na razmeđu znanstvenoga i popularnoznanstvenoga, ali čvrsto utemeljenoga na istraživanju izvora i relevantnoj literaturi, o čemu svjedoči *Popis izvora i literature* na kraju knjige. Služenje knjigom olakšava i priloženo *Kazalo imena*, a naslovnici krase lijepa fotografija grada čijoj je filološkoj povijesti posvećena.

Zbog svega rečenoga, knjiga prof. emerite Sveučilišta u Rijeci dr. sc. Diane Stolac vrijedan je prinos poznavanju filološke povijesti, ali i nedavne prošlosti grada Rijeke, važan u kontekstu proučavanja i poznavanja ukupne hrvatske filološke povijesti te povijesti znanosti kao discipline koja proučava razvoj znanosti kroz vrijeme.

Koncepciju i metodologiju pristupa koju je odredila u prvoj te nastavila u toj drugoj knjizi, *Riječki filološki portreti*, Diana Stolac ponudila je i za neke buduće riječke filološke portrete, koji će obuhvatiti i 21. stoljeće.

Zbog svega što je u svojem znanstvenom i sveučilišnom nastavnom radu u proteklih četrdesetak godina života i rada u gradu Rijeci učinila za hrvatsku filologiju uopće, a posebice za proučavanje riječke filološke baštine te obrazovanje i razvoj mladih filologa i profesora hrvatskoga jezika, svoje je mjesto među budućim riječkim filološkim portretima neupitno zaslužila i prof. emerita Diana Stolac.

Do tada preostaje nam zahvaliti autorici na njezinu još jednom prinosu proučavanju i poznavanju riječke filološke povijesti te pročitati i tu njezinu knjigu kako bismo obogatili i učvrstili svoje poznavanje zavičajne i nacionalne filološke baštine, pa i našli inspiraciju za vlastita istraživanja.

Sanja Holjevac